DAILY ASSAM

কেম্ব্ৰিজৰ শিক্ষাব্যৱস্থা আৰু শিক্ষানুষ্ঠান

ড° হীৰেন গোহাঁই

পাঠটো নিৰ্বাচন কৰাৰ উদ্দেশ্য ঃ

সাম্প্ৰতিক কালৰ অসমৰ এগৰাকী আগশাৰীৰ পণ্ডিত-লেখক, বুদ্ধিজীৱী ড° হীৰেন গোহাঁয়ে ১৯৬৫ চনত গৱেষণাৰ উদ্দেশ্যে ইংলেণ্ডস্থিত কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয় (University of Cambridge) লৈ যায়। তীক্ষ্ণ মেধাৰ অধিকাৰী ড° গোহাঁই ইংৰাজী সাহিত্যৰ ছাত্ৰ। প্ৰায় চাৰি বছৰ জন মিল্টনৰ সাহিত্যকৰ্ম সম্পৰ্কে গৱেষণা কৰি তেওঁ সন্মানীয় পি এইচ. ডি. ডিগ্ৰী লাভ কৰি স্বদেশলৈ উভতি আহে। বিলাতত থকা কালত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰ ভেটিত, পৰৱৰ্তী কালত তেওঁ ৰচনা কৰা 'সপোনৰ দিক্‌চৌ বনত' এখন মনোৰম গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থখনত সংকলিত 'কেম্ব্ৰিজৰ শিক্ষাব্যৱস্থা আৰু শিক্ষানুষ্ঠান' শীৰ্ষক দীঘলীয়া প্ৰবন্ধটিৰ একাংশ পাঠ হিচাপে নিৰ্বাচন কৰা হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাশ্চাত্যৰ আধুনিক শিক্ষা-ব্যৱস্থা আৰু শিক্ষানুষ্ঠান সম্পৰ্কে কিছু জ্ঞান দিয়াৰ উদ্দেশ্যে পাঠটি নিৰ্বাচন কৰা হৈছে।

লেখক পৰিচিতি ঃ

স্বাজোত্তৰ অসমৰ সাহিত্য জগত আৰু সমাজত এগৰাকী অনন্য সাধাৰণ সমালোচক হিচাপে অগ্ৰণী ভূমিকা পালন কৰা চিন্তাবিদ,

শিক্ষাবিদ, সাহিত্যিক, সম্পাদক ড° হীৰেন গোহাঁই (জন্ম ১৯৩৯) গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজী বিভাগৰ প্ৰাক্তন মুৰব্বী অধ্যাপক তথা প্ৰাক্তন কলাগুৰু। তেওঁৰ সৃষ্টিশীল কৰ্মৰ পৰিধি বহুত বহল। এতিয়ালৈকে প্ৰায় তিনি কুৰিখন গ্ৰন্থৰ উপৰিও বিভিন্ন কাকত-আলোচনী আৰু সংকলনত তেওঁৰ বহুতো প্ৰবন্ধ সিঁচৰতি হৈ আছে। তেওঁৰ প্ৰকাশিত গ্ৰন্থসমূহৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল— সাহিত্য আৰু সমাজ-সমালোচলনামূলক গ্ৰন্থ 'সাহিত্যৰ সত্য', 'সমাজ আৰু সমালোচনা', 'সাহিত্য আৰু চেতনা', 'বিশ্বায়তন', 'বন্দৰৰ কাল', 'কালস্ৰোত আৰু কাণ্ডাৰী', 'কবিতাৰ বিচাৰ আৰু নতুন সমালোচনা', 'কীৰ্ত্তন পুথিৰ ৰস বিচাৰ' আৰু 'অসমৰ জাতীয় জীৱনত মহাপুৰুষীয়া পৰম্পৰা'; আত্মকথামূলক গ্ৰন্থ— 'লস্ত লাগিজ', 'বতাহত ক'ৰ গধূলি গোপাল', 'হেঙুল আকাশ, ক'লা চাইকেল আৰু এজন আৰোহী', 'সপোনৰ দিক্‌চৌ বনত', 'ইমান তিতা সাগৰৰ পানী' আৰু 'উৰণীয়া হাঁহৰ মাত'। 'অসমৰ জাতীয় জীৱনত মহাপুৰুষীয়া পৰম্পৰা' নামৰ গ্ৰন্থখনৰ বাবে তেওঁ সাহিত্য অকাদেমি বঁটা লাভ কৰে (১৯৮৯)। ছাত্ৰ হিচাপে হীৰেন গোহাঁই আছিল অতি মেধাৱী। তেওঁ গুৱাহাটীৰ কটন কলেজৰ পৰা সুখ্যাতিৰে আই. এ. পাছ কৰাৰ পাছত কলিকতাৰ প্ৰেছিডেন্সি কলেজৰ পৰা ইংৰাজী বিষয়ত সুনাম সহকাৰে বি. এ. পাছ কৰে। দিল্লী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা এম.এ. ডিগ্ৰী লাভ কৰাৰ পাছত তেওঁ কিছুদিন নতুন দিল্লীৰ কিৰোৰি মল কলেজত শিক্ষকতা কৰে আৰু পাছত গৱেষণাৰ উদ্দেশ্যে বিলাতলৈ যায়। ইংলণ্ডৰ প্ৰখ্যাত কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা তেওঁ সন্মানীয় পি এইচ. ডি. ডিগ্ৰী লাভ কৰে। তেওঁৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনৰ নাম হ'ল 'Tradition and Paradise Lost'।

মূল পাঠ ঃ

অক্সফোৰ্ড আৰু কেম্ব্ৰিজৰ দৰে বিশ্ববিদ্যালয় য়ুৰোপৰ এক স্বকীয় আৰু অনন্য পৰম্পৰাগত অনুষ্ঠান। পৰৱৰ্তী কালত ৰজাঘৰীয়া অথবা

চৰকাৰী অনুদানেৰে উচ্চশিক্ষাৰ বিস্তাৰৰ বাবে পতা অনুষ্ঠানতকৈ তাৰ গতি-গোত্ৰ বেলেগ।

প্ৰচলিত ধাৰণা এনেকুৱা যে মধ্যযুগৰ য়ুৰোপ কু-সংস্কাৰত ডুব গৈ আছিল, আৰু চৈধ্য-পোন্ধৰ শতিকাত ইটালিৰ পৰা বিয়পি পৰা নৱযুগে সেই অমানিশাৰ মোহনিদ্ৰাৰ পৰা য়ুৰোপক মুক্তি দিলে। অথচ য়ুৰোপৰ কেইবাখনো প্ৰসিদ্ধ প্ৰাচীন বিশ্ববিদ্যালয় (পাৰি বা পেৰিছ, হাইডে'লবাৰ্গ, অক্সফোৰ্ড, কে'ম্ব্ৰিজ্ (কিছু পলমকৈ), বলোনা, প্ৰাহা ইত্যাদি) মধ্যযুগতে দ্বাদশ বা ত্ৰয়োদশ শতিকাতে স্থাপিত হৈছিল। তাত অতি মেধাৱী আৰু অধ্যয়নপুষ্ট পণ্ডিতে বিদ্যা-চৰ্চা আৰু শিক্ষাদান কৰিছিল। শিক্ষাৰ মাধ্যম লাতিন হোৱা বাবে বিভিন্ন দেশৰ পণ্ডিতে সেইবোৰত অধ্যয়ন-অধ্যাপনা কৰি ঘূৰি ফুৰিছিল। জিজ্ঞাসু আৰু অধ্যয়নপিপাসু ছাত্ৰবিলাকেও তেওঁলোকৰ আগ্ৰহ আৰু ইচ্ছানুযায়ী সেইবোৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়া-শুনা কৰিছিল। টমাছ আকুৱাইনাছ, পিয়েৰ আবে'লাৰ, ৰজাৰ বেইক্‌ন্, এলবেৰ্টাছ মেগ্নাছ, উইলিয়াম অব অকে'ম, জন ডান্স স্কটাছ আদি বহু পণ্ডিতে বিদ্যা-চৰ্চাৰ নতুন দিগন্ত উন্মোচন কৰাৰ উপৰি সাধনাত চমকপ্ৰদ সিদ্ধিলাভ কৰিছিল। তৰ্কশাস্ত্ৰ, দৰ্শন, ব্যাকৰণ, লাতিন সাহিত্য, গণিত আদি বিষয়ৰ চৰ্চাত বিশেষ সূক্ষ্মতা আৰু অগাধ পাণ্ডিত্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল সেই মনীষীসকলে। কলন, ৰিম, নট্‌ৰ্‌ডাম প্ৰমুখ্যে গথিক স্থাপত্য আৰু ৰঙীণ কাঁচত আঁকা ছবিৰে সুশোভিত বিশাল, সুউচ্চ কেথিড্ৰেল বা প্ৰধান গিৰ্জাবোৰত সেই যুগৰ কলা আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা পৰিস্ফুট হৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰো আছিল তেনেধৰণৰ সাংস্কৃতিক জাগৰণৰে নিদৰ্শন। প্ৰথমতে বিশ্ববিদ্যালয়বোৰক 'স্কুল' বোলা হৈছিল আৰু পণ্ডিতসকলক 'স্কলাৰ' বোলা হৈছিল। পৰৱৰ্তী কালত ইংলেণ্ডত 'কলেজ' শব্দটো বেছি জনপ্ৰিয় হয়। প্ৰাচীন 'ইউনিভাৰ্ছিটি' আছিল কেবাখনো কলেজৰ এটা থূল, য'ত প্ৰতিখন কলেজৰ স্বতন্ত্ৰতা বাচি থাকে। এইবোৰ স্বশাসিত

স্বতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠান। প্ৰতিখন কলেজে নিজেই বাছ-বিচাৰ কৰি সদস্য (Fellow) নিৰ্বাচন কৰে আৰু এনেকৈ যুগ যুগ ধৰি কলেজৰ স্বতন্ত্ৰ শাসন চলি থাকে। মেধাৰ ভিত্তিত ছাত্ৰ গ্ৰহণ কৰা হয়। ছাত্ৰবিলাকে কলেজত থকা সময়ত পোছাকৰ ওপৰত বাদুলীৰ দৰে আঁঠুলৈ পৰা গাউন পৰিধান কৰা সৌ সিদিনালৈকে বাধ্যতামূলক আছিল আৰু ফে'লোসকলে সৰু গাঁঠিলৈ পৰা গাউন বা হলৌচোলা পিন্ধা নিয়ম আছিল।

কলেজবোৰ পণ্ডিতসকলে নিজা উদ্যোগত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁলোক চাৰ্চৰ বা খ্ৰীষ্টিয় ধৰ্মমণ্ডলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল আৰু বিদ্যা-চৰ্চাৰ বাবে চাৰ্চৰ অন্যান্য কামৰ পৰা তেওঁলোকক ভালেখিনি অব্যাহতি দিয়া হৈছিল। চাৰ্চৰ দান-দক্ষিণাৰ উপৰি কোনো ধনী ব্যক্তি বা ব্যৱসায়ী সংঘ (Guild)ৰ পৰা অৰ্থ-সাহায্য পাইছিল আৰু পণ্ডিতসকলে বিশ্ববিদ্যালয় চলাবৰ বাবে প্ৰচুৰ ভূসম্পত্তি সংগ্ৰহ কৰিছিল। অৰ্থাৎ ধৰ্ম-চৰ্চাৰ বাবেই বিদ্যা-চৰ্চাৰ প্ৰয়োজন বুলি এসয়মত কেথলিক চাৰ্চে উপলব্ধি কৰিছিল। (তাহানিৰ ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় বৌদ্ধ বিহাৰবোৰৰো প্ৰচুৰ ভূসম্পত্তি আছিল আৰু তাত ভূমিদাসৰ লেখীয়া কৃষকৰ উৎপাদনৰ পৰা চান কাঢ়ি বিহাৰ চলোৱা হৈছিল)। কলেজৰ ফে'লোসকলে এজন অধ্যক্ষ (Master) নিৰ্বাচন কৰিছিল আৰু যুটীয়াভাৱে নিয়াৰিকৈ কলেজৰ প্ৰশাসনৰ দায়িত্ব লৈছিল। মাষ্টাৰজন বাহিৰৰ খ্যাতনামা পণ্ডিতো হ'ব পাৰে। বিশ্ববিদ্যালয়ো আছিল বিভিন্ন কলেজৰ স্বেচ্ছামূলক যৌথ সংগঠন। মই পঢ়া সময়লৈকে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সুকীয়া অস্তিত্বৰ তেনে চকুত পৰা নিদৰ্শনেই নাছিল। উপাচাৰ্য কোন, তাক লৈ কোনেও মূৰ ঘমোৱা নাছিল। ৰাজশক্তি ক্ৰমে প্ৰবল আৰু কেন্দ্ৰীভূত হৈ উঠাৰ পিছতো বিশ্ববিদ্যালয়ে ৰজাঘৰৰ পৰা নিজা স্বতন্ত্ৰ অধিকাৰৰ বাবে চাৰ্টাৰ বা ৰাজপত্ৰ লাভ কৰিছিল, য'ত ৰজাই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধিকাৰ আৰু আভ্যন্তৰীণ প্ৰশাসনত হস্তক্ষেপ নকৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। কোৱা বাহুল্য যে এনেদৰে

নির্ভয়ে স্বাধীন চিন্তাৰ অনুশীলন আৰু অনুসৰণ কৰাৰ অৱকাশ পাইছিল পণ্ডিতসকলে। ক্লাছত ছাত্ৰৰ উপস্থিতি বাধ্যতামূলক নাছিল, কিন্তু প্ৰতিজন বিখ্যাত পণ্ডিতে মেধা আৰু পাণ্ডিত্যৰে অজস্ৰ ছাত্ৰক বিভিন্ন য়ুৰোপীয় দেশৰ পৰা আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল। ব্যৱস্থাটোৱে কিছু পৰিমাণে অসমৰ সত্ৰব্যৱস্থাৰ কথা মনত পেলায়। কিন্তু মূলতে যিয়েই নাথাকক, শেহান্তৰত সত্ৰৰ বিকাশ অনুৰূপ নহ'ল।

এইখিনিতে এটা কথা উনুকিওৱা ভাল হ'ব। পৰৱৰ্তী কালত য়ুৰোপীয় পণ্ডিতসকলে প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যৰ সভ্যতাৰ মাজত কঠোৰ সীমা নিৰ্ধাৰণ কৰিলেও য়ুৰোপৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত মেধা-চৰ্চাৰ অনুপ্ৰেৰণা আহিছিল কিন্তু আৰব জগতৰ আৰ্হি আৰু প্ৰেৰণাৰ পৰা। খ্ৰীষ্টানৰ পৱিত্ৰস্থান জে'ৰুছালেম উদ্ধাৰৰ বাবে এসময়ত কেথলিক ধৰ্মমণ্ডলীৰ প্ৰধান পোপৰ উদ্গানিত বহু দশক জুৰি যি ক্ৰুছে'ড বা ধৰ্মযুদ্ধ চলিছিল, তাৰ জৰিয়তে য়ুৰোপীয়সকলে আৰবসকলৰ সান্নিধ্যত এক উন্নত সভ্যতাৰ সংস্পৰ্শলৈ আহিছিল। আৰব পণ্ডিতসকলে আকৌ গ্ৰীক-ৰোমান সভ্যতাৰ পৰা মূলধন আহৰণ কৰি গণিত, তৰ্কশাস্ত্ৰ, ঈশ্বৰতত্ত্ব, দৰ্শন, চিকিৎসাবিদ্যা আদিত নতুন নতুন অৱদান দি মানৱীয় জ্ঞানৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছিল। (আৰবী গ্ৰন্থত প্লেটোৰ নাম 'আফ্লাতুন্' আৰু আৰিস্ততল্ৰ নাম 'আৰিস্তু'! সেই আৰব পণ্ডিতসকলৰ মাজত ইবন্ ৰুশ্দ্ (য়ুৰোপীয় পণ্ডিতৰ মাজত আৱে'ৰ্ৰুছ— Averroes নামে প্ৰসিদ্ধ।) ইবন্ চিনা (Avicenna বা আৱিচেন্না) আদি অনেকে গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল য়ুৰোপীয় বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত। বিশেষকৈ য়ুৰোপীয় মনীষাৰ ওপৰত প্ৰায় এক শতাব্দী কাল আৱে'ৰ্ৰছে একচ্ছত্ৰী প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ পিছত ছে'ণ্ট্ টমাছ আকোৱাইনাছে 'ছুম্মা থিয়'লজিকা' (Summa Theologica) নামৰ গ্ৰন্থৰে আৱে'ৰ্ৰুছৰ প্ৰখৰ যুক্তিজাল খণ্ডন কৰি পৰম্পৰাগত খ্ৰীষ্টীয় ধৰ্মবিশ্বাস পুনৰ আৰিস্ত'তেলীয় ভিত্তিত দৃঢ়ভাৱে

প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। অৰ্থাৎ দেশ-বিদেশৰ মাজত জ্ঞান আৰু বিদ্যাৰ সহজ আৰু অব্যাহত যোগাযোগ আৰু বিনিময়েহে মানৱীয় জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ উন্নতি সাধন কৰে। জ্ঞানক যেতিয়া কেৱল সম্পত্তিৰ ৰূপত চোৱা হয়, তেতিয়া আৰু সেইটো সম্ভৱ নহয়।

সি যি নহওক, পুনৰ বিষয়লৈ উভতি যোৱা হওক। কে'ম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয় কেম্ নদীৰ পাৰৰ একত্ৰিছখন কলেজৰ সমষ্টি। তাৰ ভিতৰত ত্ৰিনিটি, ক্ৰাইষ্ট চাৰ্চ, যীছাছ, কিংছ আদি কলেজৰ নাম বেছিকৈ শুনা গ'লেও মই পঢ়া গন্‌বিল্ এণ্ড কীইজ্ (Gonville And Caius) কলেজখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চতুৰ্থ প্ৰাচীনতম (১৩৪৮ চনত প্ৰতিষ্ঠিত) আৰু তৃতীয় বৃহত্তম কলেজ। ড° কীইজ্ নামৰ এজন বৈদ্যই প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। কে'ম্ব্ৰিজত নামভৰ্তি কৰিবলৈ হ'লে প্ৰথমতে কলেজত নামভৰ্তি কৰিব লাগিব। বেলেগে বিশ্ববিদ্যালয়ত যোগ দিয়াৰ সকাম নাই। অৱশ্যে পি এইচ্ ডি ডিগ্ৰীৰ বাবে গৱেষণা কৰাসকলে নিয়মানুযায়ী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুমোদন লাভ কৰিব লাগিব।

কে'ম্ব্ৰিজত প্ৰথমৰে পৰা কঢ়া অনুশাসনৰ মাজতো ছাত্ৰৰ আত্মমৰ্যাদা আৰু অধিকাৰ-সচেতনতা পোষণ কৰা হয়। প্ৰতিজন ছাত্ৰ থকা কুঠৰীৰ সমুখত তেওঁৰ নাম নামফলকত লগাই দিয়া হয়। অৱশ্যে Mr. (মিষ্টাৰ) শব্দটো কেৱল প্ৰবক্তা তথা ফে'লোসকলৰ নামফলকতহে থাকে। কলেজৰ ক'ৰ্ট বা ভিতৰুৱা চোতালবোৰত থকা ঘাঁহনিৰ (লন) ওপৰেদি খোজকঢ়াৰ অধিকাৰো ছাত্ৰৰ নাথাকে। কিছুমান স্বাধীনতাপ্ৰিয় ছাত্ৰই মনৰ ক্ষোভ শাম কটাবলৈ সকলো নিহপালী দিয়াৰ সময়ত মনৰ সুখেৰে ঘাঁহনিত খোজ কাঢ়ে। তাতো পৰ্টাৰবিলাকৰ চকুত পৰাৰ ভয়।

পাঠদানৰ ব্যৱস্থাও সুকীয়া। কলেজৰ পৰা লে'কচাৰ শুনিবলৈ যাব লাগে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সুকীয়া কক্ষলৈ। প্ৰতিজন প্ৰবক্তাই এনেদৰে পাঠদান কৰে যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিষয়ৰ লগত পৰিচয় কৰি দিয়াৰ উপৰি তেওঁ সেইবোৰ বক্তৃতাৰ ভিত্তিত শেষত এখন কিতাপ লিখিব পাৰে। অৰ্থাৎ

বক্তৃতাবোৰত যথেষ্ট মৌলিক বিশ্লেষণ, ব্যাখ্যা আৰু অভিমত থাকিব লাগিব। অৱশ্যে এতিয়াৰ প্ৰবল ব্যৱসায়ধৰ্মী প্ৰতিযোগিতা আৰু দুৰ্দান্ত নকলবাজিৰ দিনত সেই মৌলিকতাৰ সন্মান কেনেকৈ ৰক্ষা কৰা হয়, কেনেকৈ শ্ৰেণীকক্ষত কোৱা কথাবোৰ 'নকলবিদ'সকলৰ প্ৰখৰ দৃষ্টিৰ পৰা ৰক্ষা কৰা হয়, মই ক'ব নোৱাৰিম! পাঠদানত উপস্থিতি বাধ্যতামূলক নহয়। কিন্তু বেছিভাগ ছাত্ৰৰে আগ্ৰহ আৰু প্ৰবক্তাসকলৰ বিদ্যা তথা মেধাৰ আকৰ্ষণ মিলি শ্ৰেণীকক্ষ পৰিপূৰ্ণ কৰাত একো অসুবিধা নহয়। অৱশ্যে কোনো কোনো অত্যন্ত ধীমান আৰু অধ্যয়নপুষ্ট পণ্ডিতৰ বক্তৃতাও এনে নীৰস আৰু 'শুষ্কং কাষ্ঠং' জাতীয়, আৰু শ্ৰোতাৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰাত বিফল হয় যে উপস্থিতি নামমাত্ৰ হৈ পৰে। তেনে উদাহৰণ বেছি নহয়। কিন্তু উঠি অহা মেধাৱী ছাত্ৰয়ো কেতিয়াবা প্ৰকৃত মৌলিকতা বা অন্তৰ্দৃষ্টিৰ মূল্য দিব নোৱাৰে। এবাৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰসকলে উলিওৱা সাপ্তাহিক 'ৱাৰ্ছিতি' (Varsity)ত বিদগ্ধ অধ্যাপক এল চি নাইৎছক এনে এক ছাত্ৰই বক্তৃতা দিবৰ সময়ত বেমাৰী মুৰ্গী পোৱালিয়ে মাজে মাজে পাখি জোকৰাৰ দৰে গাউনৰ মাজেদি দীঘল হাতেৰে অংগী-ভংগী কৰি বিসদৃশ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰা বুলি অভিযোগ কৰিছিল। এনেবোৰ ক্লাছত ছাত্ৰৰ বাহিৰেও গৱেষক, উৎসুক বহিৰাগত, আনকি আন প্ৰবক্তা তথা অধ্যাপকো উপস্থিত থাকিছিল। মই নিজেও গৱেষক ছাত্ৰ হৈও মধুলোভী মৌমাখিৰ দৰে কিছুমান ক্লাছৰ সোৱাদ লৈছিলোঁ।

কেতিয়াবা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহিৰৰ পৰা নিমন্ত্ৰিত পণ্ডিত তথা অনৰেৰী (অস্থায়ী) ফে'লোৱেও এটা বা দুটা টাৰ্ম ক্লাছ লৈছিল। মোৰ মনত আছে আজিৰ বিখ্যাত মাৰ্কিন পণ্ডিত জৰ্জ্ ষ্টাইনাৰ তেতিয়া অপেক্ষাকৃত কম বয়সীয়া মানুহ, চল্লিছৰ ডেওনা চেৰাই গৈছিল মাত্ৰ। কে'ম্ব্রিজত বক্তৃতা দিবলৈ নিমন্ত্ৰণ পাই তেওঁ অতি উৎসাহিত হৈছিল আৰু তেওঁৰ সেই উৎসাহ বক্তৃতাৰ ভাষা আৰু বক্তাৰ কণ্ঠত ফুটি ওলাইছিল।

কঠিন শব্দৰ অৰ্থ ঃ

লাতিন — Latin, ইউৰোপৰ এটা চহকী ভাষা।

কলন — Column, এখন চহৰৰ নাম।

ৰিম — Rheims, জাৰ্মানীৰ এখন চহৰ।

নটৰ্ডাম — Notre Dame, এটা গীৰ্জা।

গথিক স্থাপত্য — Gothic Architecture, এবিধ স্থাপত্য কলা শৈলী। মধ্যযুগৰ ইউৰোপত ইয়াৰ বিকাশ হৈছিল। গিৰ্জাবোৰৰ স্থাপত্যত এইবিধ শৈলী দেখা গৈছিল।

চাৰ্চ — Church, গিৰ্জা।

কুঠৰী — সৰু কোঠা।

নিহপালী — গভীৰ টোপনি।

পৰ্টাৰ — Porter, অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান আদিত থকা এক শ্ৰেণীৰ কৰ্মচাৰী, নিৰাপত্তাৰক্ষী।

স্কলাৰ — Scholar, পাণ্ডিত্যৰ অধিকাৰী ছাত্ৰ বা শিক্ষক।

ধীমান — বুদ্ধিমান।

শুষ্কং কাষ্ঠং — শুকান বা নিৰস কাঠ।

ৱাৰ্ছিতি — Varsity, University শব্দৰ সংক্ষিপ্ত ৰূপ, কেম্ব্ৰিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে প্ৰকাশ কৰা প্ৰাচীনতম সাপ্তাহিক পত্ৰিকা।

টাৰ্ম — Term, সীমিত কাল, কোনো কামৰ বাবে নিৰূপিত সময়।

টোকা ঃ

টমাছ আকুৱাইনাছ ঃ Saint Thomas Aquinas, মধ্যযুগৰ ইউৰোপীয় (ইটালীৰ) এগৰাকী প্ৰখ্যাত দাৰ্শনিক।

পিয়েৰ আবে'লাৰ ঃ মধ্যযুগৰ পাশ্চাত্যৰ এগৰাকী প্ৰখ্যাত দাৰ্শনিক, পণ্ডিত, কবি।

ৰজাৰ বেইক্‌ন্ ঃ ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ ইংলণ্ডৰ এগৰাকী প্ৰখ্যাত দাৰ্শনিক।

এলবের্টাছ মেগ্নাছ ঃ মধ্যযুগৰ পাশ্চাত্যৰ এগৰাকী দাৰ্শনিক, পণ্ডিত।

উইলিয়াম অব অকে'ম ঃ ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ ইংলণ্ডৰ প্ৰখ্যাত দাৰ্শনিক।

জন ডান্স স্কটাছ ঃ ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ স্কটলেণ্ডৰ এগৰাকী প্ৰখ্যাত দাৰ্শনিক।

আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) **অতি চমু প্ৰশ্ন** (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক — ১)

১। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয় কোনখন নদীৰ উপত্যকাত অৱস্থিত?

২। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধীনত কেইখন কলেজ আছে?

৩। ড° হীৰেন গোহাঁয়ে অধ্যয়ন কৰা কে'ম্ব্রিজৰ কলেজখনৰ নাম লিখা।

৪। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয় কোনে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল?

৫। জৰ্জ্ ষ্টাইনাৰ কোন?

(খ) **চমু প্ৰশ্ন** (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক — ২ অথবা ৩)

১। ইউৰোপত মধ্যযুগত স্থাপন হোৱা চাৰিখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ নাম লিখা।

২। টমাছ আকুৱাইনাছ আৰু পিয়েৰ আবে'লাৰ কোন আছিল।

৩। গথিক স্থাপত্য বুলিলে কি বুজা?

৪। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কলেজবোৰৰ অধ্যক্ষসকলক কিদৰে নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল?

৫। আৰবী গ্ৰন্থত প্লেটো আৰু আৰিস্ততলক কি কি নামেৰে জনা যায়?

(গ) **দীঘল প্ৰশ্ন** (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক —৪ অথবা ৫)

১। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কলেজবোৰ কোনে কিদৰে প্ৰতিষ্ঠা আৰু পৰিচালনা কৰে বুজাই লিখা।

২। 'য়ুৰোপৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত মেধা-চৰ্চাৰ অনুপ্ৰেৰণা আহিছিল কিন্তু আৰব জগতৰ আৰ্হি আৰু প্ৰেৰণাৰ পৰা।' —কথাষাৰ বুজাই লিখা।

৩। কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পাঠদান-কাৰ্য সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰা।

৪। ড° হীৰেন গোহাঁইৰ সাহিত্য প্ৰতিভা সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰা।

৫। প্ৰসংগ-সংগতি দৰ্শাই ব্যাখ্যা কৰা ঃ

"দেশ-বিদেশৰ মাজত জ্ঞান আৰু বিদ্যাৰ সহজ আৰু অব্যাহত যোগাযোগ আৰু বিনিময়েহে মানৱীয় জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ উন্নতি সাধন কৰে। জ্ঞানক যেতিয়া কেৱল সম্পত্তিৰ ৰূপত চোৱা হয়, তেতিয়া আৰু সেইটো সম্ভৱ নহয়।"

পাঠবোধ ঃ

সমাজত প্ৰচলিত এটা ধাৰণা হ'ল যে মধ্যযুগৰ য়ুৰোপ নানা কুসংস্কাৰত ডুব গৈ আছিল। চৈধ্য-পোন্ধৰ শতিকাৰ ইটালিৰ পৰা বিয়পি পৰা নৱযুগে সেই কলংকৰ পৰা য়ুৰোপক মুক্তি দিলে। অৱশ্যে দ্বাদশ-ত্ৰয়োদশ শতিকাতে য়ুৰোপ মহাদেশত কেবাখনো প্ৰসিদ্ধ বিশ্ববিদ্যালয়,

যেনে- পেৰিছ, হাইডে'লবাৰ্গ, অক্সফোৰ্ড, কে'ম্ব্রিজ আদি বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হৈছিল। এই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত অনেক মেধাৱী আৰু অধ্যয়নপুষ্ট পণ্ডিতে অধ্যয়ন আৰু অধ্যাপনা কৰিছিল। তেনে কেইগৰাকীমান পণ্ডিত হ'ল টমাছ আকুৱাইনাছ, পিয়েৰ আবে'লাৰ, ৰজাৰ বেইক্‌ন, এবের্টাছ মেগ্নাছ, উইলিয়াম অব অকে'ম আৰু জন ডান্স স্কটাছ। তেওঁলোকে য়ুৰোপৰ বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত তৰ্কশাস্ত্ৰ, দৰ্শন, ব্যাকৰণ, লাতিন সাহিত্য, গণিত আদি বিষয়ৰ চৰ্চা আৰু অধ্যাপনা কৰিছিল। সেই সময়ৰ ইংলেণ্ডৰ গিৰ্জাবোৰৰ স্থাপত্যত পৰিস্ফুট হৈছিল গথিক (Gothic) স্থাপত্য শৈলী। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ আছিল তেনেধৰণৰ সাংস্কৃতিক জাগৰণৰ নিদৰ্শন। প্ৰথমতে বিশ্ববিদ্যালয়বোৰক 'স্কুল' আৰু পণ্ডিতসকলক 'স্কলাৰ' বোলা হৈছিল। পৰৱৰ্তী কালত 'কলেজ' শব্দটি জনপ্ৰিয় হয়। সেই বিশ্ববিদ্যালয়বোৰ আছিল কেবাখনো কলেজৰ একোটা থূল, য'ত প্ৰতিখন কলেজৰ স্বতন্ত্ৰতা ৰক্ষিত হৈছিল। প্ৰতিখন কলেজে নিজেই বাছ-বিচাৰ কৰি সদস্য (Fellow) নিৰ্বাচন কৰে। মেধাৰ ভিত্তিত ছাত্ৰক নামভৰ্তি কৰোৱা হয়।

কলেজবোৰ পণ্ডিতসকলে নিজা উদ্যোগত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁলোক গিৰ্জা বা খৃষ্টীয় ধৰ্মমণ্ডলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত আছিল। অৱশ্যে বিদ্যা চৰ্চাৰ বাবে তেওঁলোকক ধৰ্ম চৰ্চাৰ পৰা বহুখিনি ৰেহাই দিয়া হৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে গিৰ্জাৰ পৰা পোৱা দান-বৰঙণিৰ উপৰিও ধনী ব্যক্তি আৰু ব্যৱসায়ী সংঘৰ পৰা অৰ্থ-সাহায্য লাভ কৰিছিল। পণ্ডিতসকলেও বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাবে প্ৰচুৰ মাটি-সম্পত্তি সংগ্ৰহ কৰিছিল। অৰ্থাৎ ধৰ্ম চৰ্চাৰ দৰে বিদ্যা চৰ্চাও প্ৰয়োজনীয় বুলি সেই সময়ৰ গিৰ্জাৰ পৰিচালকসকলে অনুভৱ কৰিছিল।

কলেজৰ সদস্যসকলে অধ্যক্ষ (Master) নিৰ্বাচন কৰিছিল আৰু অধ্যক্ষৰ লগ লাগি নিয়াৰিকৈ কলেজ পৰিচালনা কৰিছিল। অধ্যক্ষজন

বিদেশৰ পৰা অহা বিখ্যাত পণ্ডিতো হ'ব পাৰে। শাসক বা ৰজাই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভিতৰুৱা বিষয়ত হস্তক্ষেপ নকৰিছিল। গতিকে পণ্ডিতসকলে নির্ভয়ে জ্ঞান অন্বেষণ আৰু শিক্ষাদানত ব্যস্ত হৈ থাকিব পাৰিছিল। শ্ৰেণীত ছাত্ৰৰ উপস্থিতি বাধ্যতামূলক নাছিল। কিন্তু বিখ্যাত পণ্ডিতসকলৰ পাঠদান কার্যই ছাত্ৰক শ্ৰেণী কোঠালৈ টানি নিছিল। উল্লেখযোগ্য যে বহু বছৰ ধৰি চলা ধর্মযুদ্ধৰ ফলত য়ুৰোপৰ সমাজে আৰবসকলৰ সান্নিধ্য লাভ কৰিছিল।

কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয় কেম্ নদীৰ পাৰত অৱস্থিত। ই একত্রিশখন কলেজৰ সমষ্টি। সিবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য হ'ল ত্রিনিটি, ক্রাইষ্ট্ চার্চ, যীছাছ, কিংছ আদি। ড° হীৰেন গোহাঁয়ে পঢ়া গন্‌বিল্ এণ্ড কীইজ্ কলেজো বিখ্যাত কলেজ। ১৩৪৮ চনত স্থাপিত এই কলেজ হ'ল কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চতুর্থখন প্রাচীন কলেজ।

কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয়ত নামভর্তি কৰিবলৈ হ'লে প্রথমতে কলেজত নামভর্তি কৰিব লাগে। অৱশ্যে গৱেষক ছাত্ৰসকলে নিয়ম অনুযায়ী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অনুমোদন লাভ কৰিব লাগিব। ছাত্ৰসকলক কঠোৰ অনুশাসনৰ মাজত ৰখা হয় যদিও তেওঁলোকৰ সন্মান আৰু অধিকাৰ ৰক্ষাৰ ওপৰতো গুৰুত্ব দিয়া হয়।

শিক্ষকৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ ছাত্ৰসকল যাব লাগে বিশ্ববিদ্যালয়ে সুকীয়াকৈ ৰখা কোঠালীলৈ। শিক্ষকসকলৰ বক্তৃতাবোৰ যথেষ্ট তথ্য-পাতিসমৃদ্ধ। সেই বক্তৃতাবোৰ এনেদৰে প্রদান কৰা হয় যাতে পাছত সিবোৰৰ ভেটিত পণ্ডিত অধ্যাপকসকলে কিতাপ লিখিব পাৰে। কেতিয়াবা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বাহিৰৰ পণ্ডিতকো বক্তৃতা প্রদান কৰিবলৈ নিমন্ত্রণ কৰা হৈছিল।

ওপৰঞ্চি তথ্য ঃ

(ক) মাৰ্ক্সবাদী দৰ্শন আৰু আদৰ্শৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত ড° হীৰেন গোহাঁই সাম্প্ৰতিক কালৰ অসমৰ এগৰাকী আগশাৰীৰ বুদ্ধিজীৱী।

(খ) এটি তথ্য মতে কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয় (Cambridge University) স্থাপন হৈছিল ১২০৯ চনত। বিশ্বৰ দ্বিতীয়খন প্ৰাচীন বিখ্যাত বিশ্ববিদ্যালয় ইংলণ্ডৰ অক্সফোৰ্ড বিশ্ববিদ্যালয় (University of Oxford) স্থাপিত হৈছিল ১০৯৬ চনত। বিশ্বৰ প্ৰাচীনতম প্ৰখ্যাত বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল ইটালিৰ বলগ্‌না বিশ্ববিদ্যালয় (University of Bologna), স্থাপিত ১০৮৮ চন। অৱশ্যে, অন্য এক তথ্য মতে মৰক্কোৰ কৰুঈন বিশ্ববিদ্যালয় (University of Karueein) ৮৫৯ চনতে স্থাপিত হৈছিল। তিনিখন প্ৰাচীন ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় হ'ল কলকাতা বিশ্ববিদ্যালয়, বোম্বাই বিশ্ববিদ্যালয় আৰু মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়। এই তিনিখন বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল ১৮৫৭ চনত।

(গ) কে'ম্ব্রিজ বিশ্ববিদ্যালয় কোনো ব্যক্তি বিশেষে প্ৰতিষ্ঠা কৰা নাছিল; পণ্ডিত আৰু বিদ্যানুৰাগী লোক কিছুমানৰ প্ৰচেষ্টাত এই অনুষ্ঠানে গঢ় লৈছিল।

শিক্ষকৰ প্ৰতি ঃ

পাঠদান কৰাৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰখ্যাত প্ৰাচীন নালন্দা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ লগতে আধুনিক কালৰ প্ৰখ্যাত ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় কেইখনমানৰ বিষয়ে ক'ব।